

Bekämpning av gnagare och användning av rodenticider inom foder- och livsmedelsproduktion

Denna anvisning är avsedd för aktörer inom foder- och livsmedelsbranschen samt inom primärproduktion (lantbruk)

Rodenticider är inte avsedda för fortlöpande användning

Rodenticider är biocidpreparat, vars verksamma ämnen utvärderas och godkänns inom EU. Själva preparaten godkänns nationellt via Säkerhets- och kemikalieverket (Tukes). I Finland är det endast tillåtet att använda rodenticider som är godkända av Tukes. Godkända rodenticidpreparat finns i Tukes biocidregister (<http://biosidit.tukes.fi>). En del preparat får endast användas av professionella skadedjursbekämpare. Professionella skadedjursbekämpare som har avlagt examen i skadedjursbekämpning finns i Tukes register (<http://www.tukes.fi/fi/Rekisterit/Biosidiset-torjunta-aineet/>). För närvarande håller man på att göra en förändring i kemikalielagen (599/2013) som innebär att jordbrukare som har avlagt växtskyddsexamen på sina egna gårdar kan använda rodenticidpreparat som är begränsade till professionellt bruk.

De flesta rodenticidpreparat är i praktiken likadana oavsett om de är avsedda för konsumenter eller om de är avsedda för professionella, men de professionella användarna har fått mer omfattande rättigheter att använda preparatet. Rodenticider är bara effektiva om gnagarna äter tillräckligt med lockbete; om det finns mycket annan mat och platser för skydd, är det effektlöst att bekämpa gnagare med gift.

Alla rodenticider är tills vidare godkända genom ömsesidigt erkännande, då Tukes i hög grad tvingas godkänna samma bruksanvisningar och begränsningar som det första landet som godkände dem gjorde. Kemikalielagen förpliktigar alla att följa bruksanvisningarna för biocidpreparat. Enligt bruksanvisningarna för rodenticider ska den befintliga gnagarinvasionen utplånas, och när åtgången av lockbetet upphör tar man bort rodenticiderna. Rodenticiderna är utvärderade och godkända endast utifrån denna användningsbeskrivning.

Rodenticider har dock i huvudsak använts på annat sätt, det vill säga att de ständigt har stått framme i beteslådor och att man har kontrollerat lockbetet en gång i månaden eller mer sällan. I preparatens bruksanvisningar har Tukes förbjudit fortlöpande användning av rodenticider. Det har inte ansökts om något tillstånd för fortlöpande användning av rodenticider och de har inte godkänts för sådan användning. Fortlöpande användning har förbjudits eftersom det ökar andra djurs exponering för rodenticider och främjar bildandet av resistens (motståndskraft) hos gnagarna.

Rodenticider är bestående, giftiga och reproduktionstoxiska föreningar som ackumuleras. Antikoagulerande rodenticider uppfyller inte kriterierna för att godkännas i biocidförordningen. Rodenticider har ändå undantagsvis godkänts på grund av behovet av dem, och man har försökt minska de skadliga effekterna av rodenticiderna genom att sätta upp olika begränsningar för användningen av dem. **Att undvika fortlöpande användning är det mest effektiva sättet att förhindra bildandet av resistens samt minska andra djurs**

exponering för det. Man kommer att godkänna rodenticider på nytt till år 2018 och i samband med det specificerar man de begränsningar som finns uppsatta för rodenticider.

Rodenticider orsakar i viss utsträckning förgiftningar av husdjur och vilda djur i Finland. Rodenticider hittas även i flera vilda fåglar och däggdjur såsom rävar, mårdhundar, mårddjur, ugglor, hökartade rovfåglar och kråkfåglar. Användning enligt bruksanvisningen hindrar inte heller att rodenticider ackumuleras i andra djur, eftersom gifterna börjar verka efter fördröjning. En gnagare som har ätit rodenticider lever och rör sig normalt i flera dagar efter att den ätit giftet och kan genom avföring och urin förorena foder och livsmedel eller råvaror till sådant. Gnagare är en viktig föda för många rovdjur och rovdjur äter förgiftade gnagare på samma sätt som gnagare som inte förgiftats. Utöver råttor och möss kommer även andra däggdjur, som inte är skadedjur, och äter av lockbetena utomhus.

De mest verksamma ämnena i rodenticider är antikoagulanter, det vill säga ämnen som hindrar blodet från att koagulera. I många länder har husdjursmöss och råttor utvecklat en resistens för dessa ämnen. Mutationerna som orsakar resistensen förekommer naturligt hos gnagare och fortlöpande användning av rodenticider bidrar till att dessa mutationer ökar hos gnagarna. Normalt byter man då och då ut till exempel insektsmedel för att förhindra att resistens utvecklas. När det gäller antikoagulanter tjänar det ingenting till att byta ut giftet, eftersom deras verkningsmekanism är densamma, och eftersom resistensen som de utvecklar har sin grund i samma mutation. I praktiken är gnagare ofta resistenta mot många verksamma ämnen samtidigt. För de allra mest bestående och giftiga verksamma antikoagulantämnena har det ännu inte utvecklats någon resistens som utgör ett besvär för bekämpningen i praktiken. Om man misstänker resistens bör man gå över till mekaniska eller elektroniska fällor. En del av rodenticidpreparaten är också effektiva mot vissa resistensformer, vilket framgår på försäljningshöljet för dessa preparat. Tukes har hittills inte fått in några anmälningar om observerad resistens när det gäller rodenticider. Det är fullt möjligt att resistens utvecklas och sprids hos oss också. Om det bildas resistens mot någon rodenticid blir det giftet verkningslöst. Resistenta gnagare kan äta stora mängder lockbeten och lever betydligt längre än icke-resistenta gnagare.

Bekämpning av gnagare inom foder- och livsmedelsproduktion

Livsmedels- och foderlagstiftningen förutsätter en effektiv bekämpning av skadedjur från aktörer inom livsmedels- och foderbranschen. Kravet gäller även lantbruk.

Hur effektiv bekämpningen är bedöms utifrån dess slutresultat: bekämpningsåtgärderna är tillräckliga, om man inte kan observera några tecken på skadedjur. De åtgärder som används för att uppnå detta mål varierar mellan aktörer beroende på verksamhetens natur och omständigheter. **Förebyggande åtgärder är grunden för en framgångsrik bekämpning av skadedjur.** Förekomsten av gnagare ska observeras och ändamålsenliga bekämpningsmetoder väljas utifrån observationerna. För observation av gnagare rekommenderas att man använder till exempel giftfria lockbeten, så att man får kännedom om antalet gnagare och deras rutter. Som bekämpning är det rekommenderat att använda mekaniska fällor (möss) samt giftfria elektroniska fällor eller koldioxidfällor.

Förebyggande åtgärder

Innan man börjar använda gift ska man se till att vidta förebyggande åtgärder:

- ytterdörrar tätas, eventuella öppningar och hål i byggnaden lagas eller täcks för med ett tillräckligt finmaskigt nät
- ytterdörrar hålls alltid stängda när de inte behöver stå öppna på grund av till exempel lastning

- växtlighet på gården som kan ge skydd för gnagare tas bort, i synnerhet växtlighet nära byggnadernas väggar
- man ser över renheten på gårdsområdet så att det inte finns någon tillgänglig mat för gnagarna, till exempel mottagningstrattarna för lösa råvaror, och miljön kring silorna och lastplatserna för löst gods ska hållas rena från foderrester
- inkommande material (råvarupallar, foder- och spannmålslast, annat förpacknings- och produktionsmaterial) kontrolleras så långt det är möjligt för att förhindra att gnagare kommer in
- på lantbruk förvaras spannmål och kraftfoder i täta, slutna silor och förråd och man håller foderförrådet rent från foderrester
- man ordnar med en effektiv avfallshantering, tar bort utgångna produkter och råvaror, avfallet lagras i slutna behållare
- produktions- och förrådsutrymmen hålls rena, så att gnagarna inte har någon mat att tillgå
- man tar bort alla onödiga saker som gör det svårare att städa och som erbjuder gömställen för gnagarna
- man kontrollerar tecken på förekomsten av gnagare veckovis under perioden september–mars och minst varannan vecka under annan tid på året

Användning av rodenticider

Det kan vara nödvändigt att använda gifter, i synnerhet utomhus. En del rodenticider är begränsade till enbart inomhusbruk, och sådana produkter får inte användas utomhus. Rodenticider ska användas enligt preparatets bruksanvisning. Åtgången av lockbetet ska följas upp varje vecka och man ska se till att giftet inte tar slut i beteslådorna. Enligt bruksanvisningarna för rodenticider krävs det att man kontrollerar lockbetena varje vecka eller minst varannan vecka. Företagets egen personal kan även själva utföra kontrollen. Lockbetena måste placeras i beteslådor och man måste se till att giftbetena under inga omständigheter hamnar bland livsmedel eller foder eller kontaminerar råvaror eller förpackningsmaterial. Man borde normalt sett kunna utrota gnagare under en bekämpningsperiod på 35 dygn, och efter det ska giftbetena tas bort. När bekämpningsperioden är slut bedöms situationen på nytt. Om åtgången av betet fortsätter eller om man observerar tecken på förekomst av gnagare (trots förebyggande åtgärder) kan man fortsätta med bekämpningen. Dessutom måste man ta reda på varför bekämpningen inte har gett effekt och vidta åtgärder för att förhindra att gnagare återigen kommer till platsen.

Fortlöpande användning av rodenticider i foder- och livsmedelsproduktion

Fortlöpande användning av rodenticider kan tillåtas om man inte uppnår önskat slutresultat genom förebyggande åtgärder och tillfällig användning av gifter. Att försumma förebyggande åtgärder får inte vara en grund för fortlöpande användning. Ett beslut om fortlöpande användning kan bara fattas av en skadedjursbekämpare som avlagt examen i skadedjursbekämpning eller en lantbrukare som bekämpar gnagare på sitt eget lantbruk och som avlagt växtskyddsexamen. Fortlöpande användning ska **begränsas till problemområden där man har observerat gnagare eller till områden som i övrigt måste anses vara ytterst kritiska ur ett produktsäkerhetsperspektiv**. Även i samband med sådan användning bör behovet av användningen av gifter utvärderas regelbundet på nytt och alternativa bekämpningsmetoder övervägas. Förutom med gift bör förekomsten av gnagare följas upp med mekaniska fällor eller andra metoder, eftersom användning av rodenticider inte hindrar gnagare från att komma in inomhus.

Fortlöpande användning kan vara motiverat i foderfabriker och -förråd, produktionsanläggningar och förråd för livsmedel samt på lantbruk

- som hanterar mycket spannmål och spannmålsbaserade produkter
- där man hanterar livsmedelsprodukter av animaliskt ursprung
- som är placerat där det finns ett ovanligt högt tryck på gnagarinvasioner (granntomten har en verksamhet som lockar till sig gnagare, placering vid skog eller åker)
- på husdjursgårdar, där man har konstaterat en djursjukdom som sprids via gnagare, till exempel salmonella- eller svindysenterismitta och där sanering pågår eller har genomförts för sjukdomen i fråga
- som lagrar växt- och/eller djurbaserade foderämnen och foderblandningar antingen som löst gods eller i säckar i planlager
- där det är omöjligt att täta byggnader på ett tillräckligt bra sätt utan orimliga kostnader på grund av byggnadens ålder, material eller byggsätt.

Mer information om bekämpning av gnagare inom foder- och livsmedelsproduktion

- Foder: rehu.asiakaskysely@evira.fi
- Livsmedel: Livsmedelsövervakningen i din egen kommun
- Tukes kemikalierådgivning: <http://www.kemikaalineuvonta.fi/fi/kysymyslomake/>

Mer information om alternativa metoder

- Bengt Lindqvist benqt.lindqvist@luke.fi
- Lasse Jansson lasse.j999@gmail.com
- Företag som använder alternativa metoder för att bekämpa skadegörare

Lagstiftningsreferenser

Kemikalielagen 599/2013

Biocidförordningen (EG) Nr 528/2012

Allmänna livsmedelsförordningen (EG) Nr 178/2002

Foderhygienförordningen (EG) Nr183/2005

Allmänna förordningen om livsmedelshygien (EG) Nr 852/2004

Bindande kraft och iakttagande av anvisningen

Myndighetens verksamhet ska bygga på behörighet enligt lag och i myndighetsarbete ska lagen följas noggrant. Myndigheternas anvisningar är till sin juridiska karaktär inte bindande för andra myndigheter eller aktörer. Frågor som rör tillämpandet av lagstiftningen avgörs i sista hand av domstol.

Denna anvisning innehåller såväl direkta citat ur lagstiftningen som tolkningar av tillämpning av lagstiftningen. Lagrummen är tydligt utmärkta. Tolkningarna i anvisningen är Eviras och Tukes syn på hur lagstiftningen borde tillämpas.